

БЕЛИЋЕВА ЗАПАЖАЊА О ЛЕКСИЧКИМ ПРОМЕНАМА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ НАКОН ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

У раду је представљена Белићева анализа лексике која је у српски језик ушла након Другог светског рата или је у то време променила своје значење, нпр. *будности*, *оквирни*, *йоробљивач*, *йоййаљивач*, *слободољубив* итд. Белић критикује неке стране речи које су тада почеле да се користе, нпр. *аберација*, *дијајазон*, *ресанџи-ман* итд. Много је речи ушло у српски језик из руског, па се и на њих Белић осврће. Белићева запажања привлаче пажњу због тога што је српски језик доживео велике промене након Другог светског рата, па је важно осветлити их оком највећег српског лингвисте. Други разлог који захтева коментар јесте Белићева потреба да се прилагоди животу у социјалистичкој Југославији, што се види и у његовом наглашено афирмативном односу према некој лексици коју је у наш језик донео Други светски рат и послератно социјалистичко уређење.

Кључне речи: Александар Белић, лексика српског језика, нове речи у послератној Југославији, позајмљенице.

The paper presents Aleksandar Belić's analysis of the vocabulary that entered the Serbian language after the Second World War or underwent semantic change during that period, including such words as *budnost* ('vigilance'), *okvirni* ('framework'), *porobljivač* ('enslaver'), *potpaljivač* ('instigator'), and *slobodoljubiv* ('freedom-loving'). Belić also criticizes certain foreign words that began to be used at the time, such as *aberration*, *diapason*, and *ressentiment*. A considerable number of words entered Serbian from Russian, and Belić comments on these as well. His observations are particularly significant because the Serbian language underwent profound changes after the Second World War, making it important to examine these developments through the perspective of Serbia's most eminent linguist. Another issue that calls for discussion is Belić's apparent need to adapt to life in socialist Yugoslavia, reflected in his markedly affirmative attitude toward certain lexical items introduced into Serbian by the Second World War and the postwar socialist system.

Keywords: Aleksandar Belić, Serbian lexicon, new words in postwar Yugoslavia, loanwords.

* <https://orcid.org/0000-0001-7833-1027>

1. Увод: Александар Белић и Русија

Као лингвиста светског гласа, Александар Белић је одржавао снажне везе са страним лингвистичким центрима, а посебно са онима у Русији. Познато је да га је професор Љубомир Стојановић послао у Русију на школовање и да је Александар Белић, од 1895. до 1899. године, провео своје студентске дане у Одеси и Москви. Његови учитељи били су чувени руски лингвисти Ф. Ф. Фортунатов, А. Х. Востоков, И. И. Срезњевски, Ф. Ј. Корш, В. Н. Шчепкин. Белићево школовање у Русији завршило се 1899. године, када је у Москви одбранио магистарски рад. Већ 1910. године постао је члан Руске императорске академије. Белић је примао утицаје руских слависта, али је и ширио свој утицај у Русији, па је 1912. године, на његов предлог, Руска императорска академија одлучила да иницира настанак Словенске академије наука. Представници свих словенских академија позвани су у Петроград, али су Пољаци одбили тај позив, што је, уз још неке разлоге, онемогућило оснивање Словенске академије наука.

Када су се након Октобарске револуције многи руски научници и уметници обрели у нашој земљи, у Београду је 1920. године формирано *Друштво руских научника*, које ће прерасти у *Руски научни институт* (1928–1945), чији је члан био и А. Белић. Важно је имати у виду да је до Другог светског рата у Српску краљевску академију било примљено чак осам руских научника, а заслуге за то у великој мери припадају Александру Белићу, који је од 1937. до 1960. године био председник ове институције. Године 1920. формирана је *Државна комисија за његовање руских избеглица*, чији је председник био Александар Белић. Осам година касније, 1928, настао је *Руски културни комитет*, с Александром Белићем на челу. Обезбедио је месечно државно финансирање ове институције. Захваљујући тим средствима, обезбеђено је отварање *Руске јавне библиотеке*, издавачке куће руских књига, књижевно-уметничког часописа и уметничког студија. Из руских извора сазнајемо да је Александар Белић намеравао да светски центар руског научног живота изван Русије буде у Београду. Током друге деценије XX века интензивно је радио на томе да Београд постане *руска Атина* (исп. Сорокина 2023: 251).¹

Одмах након Другог светског рата, Јосип Броз Тито потписао је у Москви *Споразум о пријатељству и узајамној помоћи и послерајној сарадњи*, а Александар Белић је такође отпутовао у СССР и вратио се пун позитивних

1 Податке о Белићевом ангажовању за руске интелектуалце који су после Октобарске револуције пребегли у Србију сазнајемо из чланка М. Ј. Сорокине (2023), на који нам је скренула пажњу проф. др Ирина Антанасијевић, садашњи управник обновљеног Руског научног института у Београду. Срдачно јој на томе захваљујемо.

утисака које је прво објавио у деловима, а затим, 1946. године, у целини, у спису *Из Совјетског Савеза (уџисци и сећања)*.

Међутим, већ 1948. године, политичка ситуација у Југославији мења се из корена јер је у јуну 1948. године донесена Резолуција Информбироа, у којој је Комунистичка партија Југославије оптужена за одступање од марксизма и антисовјетизам. У Југославији почиње масовни прогон присталица Русије, од којих су многи завршили у озлоглашеном логору Голи оток. Тешко је и замислити како се у тим околностима осећао академик Александар Белић, али оно што се зна јесте да је само пет месеци након Резолуције Информбироа председник Јосип Броз примљен за почасног члана Српске академије наука, којом је руководио управо Белић.

2. Белићево предавање српским новинарима и књижевницима

Само годину дана након Резолуције Информбироа, године 1949, у више него осетљивом политичком тренутку, Александар Белић је одржао предавање тадашњим београдским новинарима и књижевницима о стању у савременом српском језику. Предавање је, пре свега, било посвећено послератној лексици српско(хрватско)г језика, коју је, за ту прилику, ексцерпирало из неколико дневних листова. Белићево предавање објављено је годину дана касније у часопису *Наш језик*.²

Ово Белићево предавање пружа инспиративне податке о његовим идеолошким становиштима, као и о схватањима о неким лексичким и творбеним начелима. Занимљиво је и то што се политичка и нормативна Белићева начела у неким тачкама додирују.

За лексикологију српског језика ово предавање је важно зато што из њега сазнајемо која је то лексика почела да се употребљава (непосредно) после Другог светског рата и које су се измене у лексичком систему догодиле у то време. Донедавно наука није имала никакве механизме праћења времена усвајања лексике у лексичком систему српског језика, па оваква сведочења меродавних лингвиста представљају користан извор информација.

Прво што читаоцу пада у очи док чита текст предавања А. Белића јесте његова наклоност социјалистичком уређењу, које је тек завладало у

² Александар Белић: „Напомене о данашњим задацима књижевног језика” (предавање новинарима и књижевницима, прерађено и допуњено), *Наш језик* књ. I, св. 3–4, 1950, 75–107. У овом раду користимо се касније прештампаним тим радом: Александар Белић: „О данашњим задацима књижевног језика”, *Око нашег књижевног језика*, Избрана дела Александра Белића, осми том, приређивач осмог тома Александар Младеновић, Београд: Завод за уџбенике, 1999, 157–177.

тадашњој Југославији.³ Предратни господин и председник Српске краљевске академије још од 1947. године мења начин изражавања којим се служио пре рата и на лингвистичком предавању, користећи бројне фразе и метафоре које су се родиле у социјалистичко време у излагањима политичара и у дневној штампи, говори о револуцији, социјализму, радном народу, трудбеницима. Навешћемо неколико примера: „Цело данашње време, цео огромни рад многобројних трудбеника који иду поносно и самоуверено ка стварању своје социјалистичке земље [...] и у језику се мора огледати” (Белић 1999: 157). „Револуционарна епоха [...] је Вуков велики принцип потпуне демократизације и народне културе и народног језика у књижевности поносито носила на својим победничким штитовима” (Белић 1999: 159). „Нема сумње да је набујала, револуционарна снага, скидајући све окове који су спутавали наше народе, поискидала и много штошта што се тицало оних обавеза које су наши народи узели на себе” (Белић 1999: 159). „Напредна, прогресивна књига, литература, није само добра у смислу садржине и облика него и напредним социјалистичким духом обојена” (Белић 1999: 162). Језичке конструкције *огроман рад многобројних њтрудбеника, набујала револуционарна снага, (њтрудбеници) иду њоносно и самоуверено ка стварању социјалистичке земље, скидање окова који су сјућавали наше народе, револуционарна ејоха носи демократијизацију на својим њобедничким шћћћћовима, најпредни социјалистички дух* итд. постале су део стилског репертоара не само ондашњих политичара и новинара већ и академика Александра Белића.

Иако би нам се могло учинити да је ово његово прилагођавање новом систему неискрено, ваља имати у виду две чињенице које су омогућиле Белићу да се идеолошки уклопи у ново време.

Први се факат односи на братство и јединство. Познато је да је Белић био заговорник српскохрватског језика, а веровао је чак и у постојање српскохрватског народа. Своја схватања изложио је још 1915. године у спису *Србија и јужнословенско њићпање*. Да је још пре 1915. године заступао ова становишта, види се из Предговора те књиге, у којем је нагласио да се „у основици овог дела налазе погледи пишчеви којих се он држи у питањима

3 Атмосферу током првих послератних година и улогу А. Белића у тадашњем друштвеном животу овако је описао П. Пијановић (2025: 388): „Нови, тачније социјалистички друштвени систем [...] је, у име новог човека, свом жестином потискивао грађанство и тековине грађанске културе, укључујући право на слободу мишљења и демократску процедуру у бирању власти. Тој промени политичког обрасца требало је прилагодити и деловање културних институција, посебно оних које су, као Српска академија наука, имале велики утицај у јавности, па и у друштвеном животу. Тада је требало показати да то више није краљевска академија, већ академија из Брозове ере. Налазећи се дуго на челу ове институције, Александар Белић се усрдно трудио да то и докажује великом лојалношћу председнику државе, као што је то пре рата доказивао краљу. То стање пројужиће се и Белићевим коначним одласком (1960) и трајаће до Брозове смрти.”

јужнословенским већ много година” (Белић 1915). Дакле, идеја о братству и јединству, пре свега српског и хрватског народа, али и свих осталих народа Југославије, њему је била блиска, па се Белић, као поборник таквих идеја, лако уклопио у послератно југословенско социјалистичко уређење.⁴

Други факат се односи на победу народа. Чињеница која је повезивала А. Белића и послератни систем у Југославији био је Вук Караџић. Белићева схватања преузета од Вука о значају народног језика и противљење страним утицајима у потпуности се уклапају у начела нове власти, којој је реч *народ* била најфреквентнија реч у вокабулару. Вук је социјалистичкој власти био потребан као идеолог српскохрватског јединства и заједничког језика. Белић је и на предавању новинарима неколико пута споменуо Вука: „И поред тога што је Караџић тражио извесну уједначеност језика, чак и његов први ученик, Бранко Радичевић, пропустио је кроз своје песме многе особине војвођанских говора које се нису налазиле у језику Вукову. Главно је био народни дух” (Белић 1999: 158). *Народни дух* језика кључни је појам којим је Белић објашњавао главно начело и најважнији императив на којем треба да се заснива будућност српскохрватског језика.

На тим двома тачкама које су га повезивале са начелима нове власти Белић је засновао и своје предавање, чији је фокус био на одређивању смера којим треба да се развија наш језик у будућности. Да би то изложио, било му је важно да опише језичке (пре свега лексичке) промене које је донело ново време.

3. Нове речи и значења у послератном периоду

Нове речи су неопходне и неизбежне јер друштвене промене захтевају језичке ознаке. Белић је тога свестан и зато каже: „Нама је неопходна нова реч. Колико можемо, узећемо је из народа; а где и народ нема потребних речи – а он их не може ни имати за нове предмете и појмове које тек ми у живот уводимо – морамо их сами начинити, наравно, тамо где не постоји какав међународни термин. Тај је посао отпочет, али треба да се настави са већом снагом и са неотступним уверењем: да је то један од основних задатака нашег новог духовног живота” (Белић 1999: 174). Треба истаћи неколико Белићевих идеја које произлазе из овог цитата. Посебно снажан утисак оставља Белићев став да је стварање нових речи један од основних задатака нашег духовног живота. И заиста, овладавање новим предметима и појмовима и осмишљавање њихових назива повлачи друштво унапред и утеме-

4 Детаљну анализу Белићевих схватања о јужнословенском питању исп. у: Драгићевић 2021. С овим Белићевим схватањима могуће је упознати се и у другим његовим радовима (исп. Белић 1925).

љује нашу духовност. Други је Белићев став у потпуности вуковски – нове речи треба проналазити у народу или их градити по моделима творбе речи који су устаљени у народном језику. Белић у том начелу иде толико далеко да се залаже за позајмљивање речи чак и из кајавског и чакавског наречја, па и из других језика тадашње Југославије. Важно је било ујединити републике и њихове језике, па се Белић за то предано залаже: „И наша два засебна књижевна језика, словеначки и македонски, треба својим речничким и фразеолошким благом, у случају потребе, да помогну својим речима које би добиле српскохрватски књижевни облик нашег језика, јер и српскохрватски књижевни језик помаже њима” (Белић 1999: 175).

Белић је приметио да су многе лексеме непосредно после Другог светског рата добиле нова значења. *Фронти* је тек после рата добио значење *йолиитичка организација*, именице *будносѝ* и *небудносѝ* почеле су да се односе „на нарочиту опрезност и осетљивост одговорних чланова партијских установа и сл. да им се у организацију не увуку недостојни људи” (Белић 1999: 161). *Оквир* и *оквирни* до Другог светског рата односили су се само на рам (нпр. рам за слике). *Бригада* је до рата могла да означава само војну организацију, а после рата је проширила значење на сваку организовану јединицу за рад. Именица *йоитѝаљивач* добила је апстрактно значење, нпр. *йоитѝаљивачи раѝа*, *неѝријаѝељсѝва*, *мржње*. Од Александра Белића сазнајемо да су глагол *хушкаѝѝ* и чланови његовог деривационог гнезда (*хушкач*, *хушкачки*) после рата усвојени од Хрвата, са значењем *ѝодсѝѝѝѝѝѝ говором*, *клевеѝама*, *сѝлеѝѝама на какву радњу* (исто, стр. 162).

Данас не постоји глагол *окриѝѝаваѝѝ*, који је педесетих година означавао *замениѝѝ сѝѝари назив новим* (исто, стр. 162). Глагол *омасовиѝѝ* није се користио пре рата.

Необична нам је данас чињеница да се глагол *одвијаѝѝ (се)* тек после рата почео користити с апстрактним значењем *развијаѝѝ (се)* у *извесном логичком реду*. Белић објашњава да је основно значење тог глагола „узето из филмског процеса: одвијају се слике са колута и износе на платну” (Белић 1999: 163).

Неке лексеме су после рата донекле промениле значење, али је та промена кратко трајала, па данас опет значе исто што и пре Другог светског рата. Такав је случај с именицом *ѝѝрудбеник*, за коју Белић (1999: 162) каже да је „постојала и до сада за оне који се нарочито труде – данас та реч значи свакога ко ради, ко свој труд уноси у заједницу, дакле, цео радни народ”.

Значење неких лексема које су се појавиле у послератном периоду Белић дефинише у идеолошком кључу. Тако, на пример, за придев *народно-ослободилачки* Белић каже да „обухвата и ослобођење народа од непријатеља и од свих других узурпатора власти која једино припада народу” (исто, 162). За новонастали придев *слободољубив* Белић објашњава да „има шире

значање него што би се могло рећи на основу саставних делова те сложене: оно значи народе који теже не само својој слободи, већ слободи свих народа на свету” (исто, 162). Пре рата постојале су лексеме *смер*, *смерница*, а после рата појавили су се и глаголи *усмериџи*, *усмераваџи*, *йреусмераваџи*. О њиховом значењу Белић (1999: 162) каже да су се „бујно развили у данашње време јер је било потребно нови развитак упутити према одређеном (социјалистичком) циљу, а старе је ваљало у том правцу преудесити: ове су речи биле за то врло zgodне јер су све то давале у једној речи”.

При дефинисању лексема *народноослободилачки*, *слободољубив*, *усмериџи* и још неких, Белић је изашао из сфере творбене и лексичке семантике и дефинисао их као да то није општеупотребна лексика, већ термини социјалистичке теорије који су сковани само за потребе те теорије.

Из ових и других Белићевих примера закључујемо да је промена друштвеног уређења у Југославији после Другог светског рата у највећој мери донела лексичке и семантичке неологизме настале с циљем учвршћивања нове власти.

4. Нове речи и значења које Белић осуђује

Александар Белић је изнео и много критика на рачун употребе лексике у послератним дневним новинама.

4.1. *Однос йрема сџираним лексичким уџицајима*. Аутор с правом примећује да „којипут без икаквих разлога видимо страну реч тамо где би изванредно добро, управо једнако као и страна реч, могла стајати наша реч” (Белић 1999: 164). У то време се, вероватно, придев *йлишан* почео користити у синтагми *йлишани бариџон*. Данас таква употреба придева *йлишан* није необична, али Белић сматра да је боље употребити придеве *мек*, *йреливни*, *џоџли*, па чак и *свилен*. Нама се, међутим, чини да је метафорична употреба придева *йлишан* сасвим добродошла и да уз именицу *бариџон* значи исто што и *свилен* – *мек*, *рафиниран*. У оваквом значењу користи се и придев *баришунаџи*. Сема мекоће активна је у метафоричким значењима придева *свилен(каџи)*, *баришунаџи*, *йлишан*, а синестетичко повезивање придева са значењем из домена чула додир и именице из домена чула слуха веома је стилски ефектно. Није јасно због чега Белић допушта *свилени бариџон*, а не дозвољава *йлишани бариџон*. Треба давати предност домаћој речи у односу на страну, али не треба сузбијати активирање метафоричких значења.

Белић критикује увођење именице *џеаџролог* у српски језик, наводећи аргумент да се може рећи *зналац*, *йознавалац*, *йозориџиџа*, *йозориџини сџручњак*. Међутим, чини се да управо у оваквим ситуацијама – када једном страном лексемом можемо заменити синтагму – има смисла позајмити страну реч. Слично је и с именицом *лауреаџи*, за коју Белић сматра да је треба

заменити синтагмом *награђени њисац*. У вези с тим, Белић истиче: „Речник једног језика производ је многих саставних услова, а пре свега социјалних, економских и културних прилика. Па тако је и са речима за културне појмове који се употребљавају у више језика. Али ако се њихови појмови не могу увек, ма и приближно, изразити једном речју, то се ипак може постићи описно. Не мора се свака таква реч сматрати одмах као термин који, ако је једном речју непреводљив, мора бити употребљен онако како гласи, па макојег порекла био” (Белић 1999: 166). Треба, ипак, имати у виду чињеницу да ако неке стране речи спадају у интернационализме, као што су *лауреаџ* и *џеаџролог*, не треба давати предност описном називу у односу на употребу интернационализма у форми једне лексеме.

Можемо се сложити са Белићевим коментаром да је уместо *бизарни закључак* боље рећи *ћудљив*, *наџран*, *ћудан* и др. Уместо именице *дисџанца* у синтагми *временска дисџанца* Белић предлаже *временски размак*. У потпуности се можемо сложити и са предношћу коју Белић даје именици *каракџерисање* у односу на *каракџеризацију*. Занимљиво је да се првенство даје глаголу *усредсредџи* у односу на *усредоџочиџи*. *Складиџије* је после рата била нова реч која је настала под утицајем руског језика, па Белић уместо ње предлаже *слагалиџије* или *сџовариџије*.

Више него оправдано, Белић критикује полусложенице *радио-џренос*, *радио-гумац*, *радио-драма* итд., које нису у духу нашег језика. Да је тада заустављено грађење оваквих образовања, не бисмо данас имали огроман број нових речи које настају по овом творбеном моделу.

4.2. *Однос џрема домаћим лексичким образовањима*. Након Другог светског рата било је важно у потпуности се ослободити предратне идеологије, али и државног, друштвеног и културног система. Све што је било старо било је назадно, а све ново било је напредно. Ако се томе дода раскол између Тита и Стаљина, који се догодио само годину дана пре Белићевог обраћања новинарима и књижевницима, јасно је да је поред архаичног непожељно било и оно што долази из руске традиције. Овакав однос није заобишао ни српски језик, па у том светлу посебну пажњу привлачи део Белићевог предавања који се односи на грађење именица са суфиксом *-џијељ*. Александар Белић, наиме, примећује да се после рата, вероватно под утицајем руског језика, увећава број именица на *-џијељ*: *џоказиџијељ*, *џрекриџиџијељ*, *џзумиџијељ*, *џуказиџијељ*, *џазиџијељ* итд. Да ова образовања нестају из српског језика, приметио је још Ђ. Даничић. Суфикс *-џијељ* био је у џзумирању још током XIX века, а речи на *-џијељ* су постале „лексичке, тј. без способности да се према њима образују нове речи” (Белић 1999: 168). Зато Белић саветује да новим речима треба додељивати „живе, продуктивне наставке: *џоказалац*, *џрекриџилац*, *џзумевац*, *џградилац*, *џуказилац*, *џазилац* [...] Поновно грађење таквих речи чини утисак архаизма, а ако сам текст нема такву природу

која тражи архаичнији језик, у стилу се ствара извесна нескладност” (Белић 1999: 168–169). Приметићемо да се деривати изведени на *-ићељ* и даље губе из савременог српског језика, али да има и устаљених лексема на *-ићељ* које су се задржале до данас и нимало не руже српски језик: *бродоградиићељ*, *сјасиићељ*, *извршиићељ* итд.

Белић је с правом указао на погрешну употребу паронима. Инсистирао је на значењској разлици између лексема *брижно* и *брижљиво*, *дечји* и *деијински*, *Наполеонов* и *наполеонски*.

Приметио је да се гради много више придева на *-ив* уместо на *-љив* (иако је, према Даничићу, *-ив* дозвољено само иза *ј*), па критикује *нејобедив* уместо *нејобедљив* и *нејобедан*, *обрадив* уместо *обрадљив*, *нераскидив* уместо *нераскидљив*, *нейресушив* уместо *нейресушљив* и *нейресушан*. Сматра да је *нейресушан* „јаче и сочније” од *нейресушив*, *нејобедан* је „са већом изразитошћу” од *нејобедив*. Данас су у потпуности преовладали придеви на *-ив*, па користимо готово искључиво *нејобедив*, *обрадив*, *нераскидив*, *нейресушив*. Није сасвим јасно због чега су образовања настала сасвим неутралним суфиксом *-ан* сочнија него она настала додавањем суфикса *-ив*.

Према руском језику, после рата, *врх* се преобратио у *врхушку*, а *моћ* у *моћништво* (нпр. *врхушка владајуће класе*). Белић примећује да лексема *нужда* постаје архаизам и да је замењује *поишреб*, *неоиходности* итд. Запазио је, међутим, да новинари пишу о *царственој нужности*, што осуђује, наводећи као аргумент утицај руског језика.

Пажњу привлачи и важна Белићева напомена да је приликом грађења сложеница важан редослед њених компонената. Није правилно сачињена сложеница *народноблиски*, већ она треба да гласи *блисконародни*, пошто се хтело рећи да је нешто блиско народу. На сличан начин треба водити рачуна о редоследу делова сложеница и онда када се позајмљују из страних језика. Буквалан превод са немачког представља сложеница *йеролак* (лак као перо) за категорију у спорту. Белић сматра да би правилније било *лакојер*. То значи да би одредбени део сложенице увек ишао пре главног, што је корисно запажање.

5. Нове речи и значења које Белић похваљује

Као што је већ наглашено, лепе речи су за Белића народне речи или оне које су настале по творбеним моделима народних речи, па Белић помало поетски каже да ће навести „једну прегршт речи и израза из којих ће се видети да је струја непосредног народног језика у њој још увек свежа и пуна снаге. Није свеједно да ли таква реч усамљено чами у каквом речнику или ју је својим духом оживео писац” (Белић 1999: 172).

Белић издваја речи које нам данас изгледају сасвим уобичајено, нпр. *израсјање*, *нейреводљивост*, *звоњава*. Допада му се реч *чиновниковати*, као и народна реч *пријуз* за улицицу, удворицу. Похваљује новонастале лексеме: *сипресаљка* (алатка), *подграда* (у руднику), *носивост* (способност ношења), *ипроданаиш* (човек који се користи правом тродневног боловања), *круњача*, *гусеничар*, *ипривесак*, *глодалица*, *шљункара*, *ушоваривач* и друге које означавају алатке у земљорадњи. Издвојио је и неколико синтагми: *градилачки полей*, *двовисински разбој*, *иприврсна везица*, *ипалилац мина*, *шкалчачка бригада* итд. Издваја и лексеме префиксирани префиксом *раз-*: *развластиии* (развлашћена буржоазија), *развијачиии* (развијачити Крајину), *разоружаии*, *развршиии* (скинути с власти). Овде се поставља питање да ли су се заиста сви неограничени после Другог светског рата односили на земљораднике, раднике и револуцију. Ако јесу, онда је заиста импресивна веза између промена у стварности и језика. Ако је било нових речи и у лексичком спектру српског језика који се тиче духовног живота, науке и уметности, онда можемо закључити да се Белић свесно, с одређеним циљем, усмерио само на њиве, фабрике и бојишта.

Белић напомиње да је основни квалитет речи које је издвојио у томе што су „лако разумљиве и свако их је могао начинити. То значи да су добро начињене, да је у њима дух заједнице. Неке су се од њих у извесним значењима и раније употребљавале, али је већина – нова” (Белић 1999: 174). Белић користи исти онај критеријум којим се користио и Вук Караџић када је сам сачинио 84 потребне речи за свој превод *Новог завета* и овако их оправдао: „Многе од тих речи казао би и најпростији Србин онако како сам ја то учинио, наравно, кад би му затребале, а може бити да их и говоре” (Караџић 1847: VII).

Белић је задовољан општим стањем лексике након Другог светског рата, па закључује: „Места песимизму нема; и поред свега што се може замерити савременом поколењу у овом правцу, оно ипак у књижевном језику иде напред” (Белић 1999: 174).

6. О будућности српско(хрватско)г језика

Белић сматра да је „наш језик, и поред силне навале страних речи на њега, немачких и маџарских са севера, турских, грчких и талијанских са југа и југозапада, умео да очува до данас своју језичку независност и чистоћу: он је по синтакси, која је увек најосетљивије мерило за чување изворних народних особина, један од најчистијих и најизразитијих словенских језика” (Белић 1999: 166). Будућност српскохрватског језика Белић види у даљем јачању међуутицаја између српске и хрватске варијанте заједничког језика. Он запажа да је у том тренутку јачи утицај хрватског на српски и задово-

љан је тиме. Подсећа новинаре да из хрватског потичу *најџруха*, *безнађе*, *илесна груђа*, *бројило*, *јомањање*, *хвалосјев*, *унуџар*, *разглас*, *ровариџи*, *хушкаџи*, *раскринкаџи*, *најавиџи*. Белић се нада да ће и српски утицај на хрватски бити изразитији и закључује: „Не треба заборавити, да наша социјалистичка стварност својом једнакошћу у свим крајевима ствара за то уједначавање не само повољно земљиште него садржи у себи већ многе знаке оствареног напретка” (Белић 1999: 176).

Лако је запазити да се у овом предавању описује стање у српском језику у време стварања социјалистичке Југославије, али је оно и програмско, одржано с циљем промоције српскохрватског језика и с намером да се српски новинари подстакну да користе хрватску лексикку.

7. Закључци

7.1. У време када није било електронских корпуса и других начина за прецизно бележење времена позајмљивања или грађења нових речи, од великог значаја су извори попут Белићевог предавања које смо описали и истражили у овом раду. Делује готово незамисливо да су лексеме *најавиџи*, *разглас*, *раскринкаџи* итд. почеле да се користе у српском језику тек половином XX века.

7.2. Лексеме које је Александар Белић оценио као послератне неологизме богате оне лексичке слојеве који се односе на обраду земље, рад у фабрики, ратовање. Промена државног, друштвеног и културног амбијента била је велика, а лексика је очигледно пратила сваку промену понаособ. Закључујемо да се лексика огледа у свакодневном животу и да прати све промене у њему.

7.3. Белићево предавање указује на чињеницу да су неке промене у лексичком систему ипак дириговане. У складу са потребом да се прекине традиција и да се у свему крене из почетка, па и у језику, после Другог светског рата на лошем гласу били су архаизми, али и русизми, нарочито они старији. У томе се ишло толико далеко да се и суфикс *-џељ* сматрао непријатељским.

7.4. Добродошли су били деривати настали на основу творбених модела из народног језика. Посебно су били цењени они који се односе на земљорадњу, сточарство, фабрички рад и борбу са непријатељима.

7.5. Александар Белић је 1949. године, кроз предавање новинарима и књижевницима које је одржао, показао да је језички стил који је користио био другачији него онај којим се служио у својим предатним предавањима, али чињенице о лексици које је изложио у складу су са његовим предатним уверењима – са његовим ставом да су српски и хрватски један језик, а Срби

и Хрвати један народ и са вуковском борбом за богаћење језика народном лексиком или грађењем нових речи по угледу на народне речи.

7.6. И на крају. Пре него што осудимо Александра Белића, важно је имати у виду целину сложених услова у којима је деловала Српска академија наука и Белић лично након Другог светског рата. Могуће је да је Белић својим одлукама обезбедио опстанак Академије и поштедео животе многим (или неким) њеним члановима.

Цитирана литература

- Белић, Александар. „Србија и јужнословенско питање”. [У:] А. Младеновић (прир.) Историја српског језика. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- [Belić, Aleksandar. „Srbija i južnoslovensko pitanje”. [U:] A. Mladenović (prir.) Istorija srpskog jezika. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1999]
- Белић, Александар. „Језичко јединство Срба, Хрвата и Словенаца код Ђуре Даничића и његових савременика”. Даничићев зборник, Посебна издања СКА, LV, Философски и филолошки списи, књига 15. Београд–Љубљана, 1925, 28–72.
- [Belić, Aleksandar. „Jezičko jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca kod Đure Daničića i njegovih savremenika”. Daničićev zbornik, Posebna izdanja SKA, LV, Filosofski i filološki spisi, knjiga 15. Beograd–Ljubljana, 1925, 28–72]
- Белић, Александар. „Из Совјетског Савеза, утисци и сећања”. [У:] А. Младеновић (прир.) Изабрана дела Александра Белића. Пети том: Из историје установа. Београд: Завод за уџбенике, 1999, 403–445.
- [Belić, Aleksandar. „Iz Sovjetskog Saveza, utisci i sećanja”. [U:] A. Mladenović (prir.) Izabrana dela Aleksandra Belića. Peti tom: Iz istorije ustanova. A. Mladenović. Beograd: Zavod za udžbenike, 1999, 403–445]
- Драгићевић, Рајна. „Утицај схватања Александра Белића о јужнословенском питању на концепцију Речника САНУ”. [У:] М. Војводић (ур.) Крај рата, Срби и стварање Југославије. Београд: САНУ, 2021, 583–592.
- [Dragićević, Rajna. „Uticaj shvatanja Aleksandra Belića o južnoslovenskom pitanju na koncepciju Rečnika SANU”. [U:] M. Vojvodić (ur.) Kraj rata, Srbi i stvaranje Jugoslavije. Beograd: SANU, 2021, 583–592]
- Пијановић, Петар. Кратка историја српске културе. Београд: Завод за уџбенике, 2025.
- [Pijanović, Petar. Kratka istorija srpske kulture. Beograd: Zavod za udžbenike, 2025]
- Сорокина, Марина Јурьевна. «Покровители, посредники, коллеги: Александр Белич (1876–1960) и русские ученые». [В:] И. В. Созинов (сост.); Ю. М. Батулин, С. С. Илизаров, А. Л. Клейтман, Е. В. Минина (ред. коллегия) История науки и техники: источники, памятники, наследие: четвертые чтения по историографии и источниковедению истории науки и техники: к 300-летию Российской академии наук: материалы международной научной конференции, Москва, 7–8 ноября 2023 г. Иваново: ПресСто, 2023, 250–252.
- [Sorokina, Marina Iŭr'evna. «Pokroviteli, posredniki, kollegi: Aleksandr Belich (1876–1960) i russkie uchenye». [V:] I. V. Sozinov (sost.); Iŭ. M. Baturin, S. S. Ilizarov,

A. L. Kleitman, E. V. Minina (red. kolegiia). Istorii nauki i tehniki: istochniki, pamiatniki, nasledie: chetvertye chteniia po istoriografii i istochnikovedeniiu istorii nauki i tehniki: k 300-letiiu Rossijskoj akademii nauk: materialy mezhdunarodnoj nauchnoj konferentsii, Moskva, 7–8 noiabria 2023 g. Ivanovo: PresTo, 2023, 250–252]

Стефановић Караџић, Вук. Нови завјет господа нашег Исуса Христа. Превео Вук Стефановић Караџић. Беч: Штампарија Јерменскога манастира, 1847.

[Stefanović Karadžić, Vuk. Novi zavjet gospoda našeg Isusa Hrista. Preveo Vuk Stefanović Karadžić. Beč: Štamparija Jermenskoga manastira, 1847]

Извори

Белић, Александар. „Напомене о данашњим задацима књижевног језика” (предавање новинарима и књижевницима, прерађено и допуњено). Наш језик књ. I, св. 3–4, 1950: 75–107. У овом раду користили смо се касније прештампаним тим радом: Белић, Александар. „О данашњим задацима књижевног језика”. [У:] А. Младеновић (прир.) Око нашег књижевног језика. Изабрана дела Александра Белића. Осми том. Београд: Завод за уџбенике, 1999, 157–177.

[Belić, Aleksandar. „Napomene o današnjim zadacima književnog jezika” (predavanje novinarima i književnicima, prerađeno i dopunjeno). Naš jezik knj. I, sv. 3–4, 1950: 75–107. U ovom radu koristili smo se kasnije preštampanim tim radom: Belić, Aleksandar. „O današnjim zadacima književnog jezika”. [U:] A. Mladenović (prir.) Oko našeg književnog jezika. Izabrana dela Aleksandra Belića. Osmi tom. Beograd: Zavod za udžbenike, 1999, 157–177]

Райна Драгићевих

НАБЛЮДЕНИЯ БЕЛИЧА О ЛЕКСИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЯХ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ ПОСЛЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Резюме

В работе представлен анализ лексики, проведенный Александром Беличем, которая вошла в сербский язык после Второй мировой войны или в это время изменила свое значение, напр. *будносѣи* (бдительность), *оквирни* (рамочный), *йоробљивач* (поработитель), *йойѣяљивач* (поджигатель), *слободолѣубив* (свободолюбивый) и т. д. Белич критикует некоторые иностранные слова, которые начали использоваться в тот период, напр. *абераѣија* (аберрация), *дијајазон* (диапазон), *ресанѣиман* (ресентимент) и др.

Многие слова вошли в сербский язык из русского, и Белич также уделяет им внимание. Наблюдения Белича привлекают внимание, потому что сербский язык претерпел значительные изменения после Второй мировой войны, и важно осветить их взглядом величайшего сербского лингвиста. Другая причина, требующая комментария, – это потребность Белича адаптироваться к жизни в социалистической Югославии, что проявляется в его подчеркнуто утвердительном отношении к некоторой лексике, принесенной в наш язык Второй мировой войной и послевоенным социалистическим устройством.

Ключевые слова: Александр Белич, лексика сербского языка, новые слова в послевоенной Югославии, заимствования.